

Μάρω Δούκα

Ο πεζογράφος και η «πινακοθήκη» του

Στο δεύτερο σκέλος του «απολογισμού» της η 69χρονη συγγραφέας καταθέτει σκέψεις και εξομολογήσεις, ενώ αποτίνει φόρο τιμής σε όσους έλληνες συγγραφείς νιώθει πως έχει οφειλές

ΤΑ ΝΕΑ ΓΡΑΦΕΙΟ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΥ

ΓΡΑΦΕΙΟ ΜΑΝΩΛΗΣ ΠΙΜΠΛΗΣ

Αν γερνώ καλά, είναι γιατί ευνοήθηκα στην τρίτη δεκαετία της ζωής μου. Σ' αυτήν τη δεκαετία που "δένει" συνήθως ο καρπός. Ηρθα και προσάραξα στο μικρό βιβλιοπωλείο των Εκδόσεων Κέδρος της Νανάς Καλλιανέση. Κάθησα σ' ένα γραφειάκι μεταλλικό δίπλα στο παράθυρο που έβλεπε στην Πανεπιστημίου, κάπνιζα, έπινα καφέδες και διάβαζα χειρόγραφα. Αλλά δεν ήταν ο καπνός, οι καφέδες και τα χειρόγραφα οι ευεργέτες. Ήταν η Νανά Καλλιανέση, η εκδότρια, και μερικοί από αυτούς που έρχονταν να την καλημερίσουν. Ανάμεσά τους, λαμπερή, γενναιοδωρή, αεικίνητη πάντα, η Διδώ Σωτηρίου. Η γυναίκα που με δίδαξε ότι μπορείς να ζεις σε μια γκαρσονιέρα και να αισθάνεσαι ότι ζεις σε παλάτι, η αγωνίστρια, η μαχόμενη δημοσιογράφος, η καταξιωμένη πεζογράφος, αλλά κυρίως για μένα ήταν αυτή που είχε

γράψει τα "Ματωμένα χώματα", ένα μυθιστόρημα που ουδέποτε μ' εγκατέλειψε».

Η ωρίμαση

Με αυτόν τον τρόπο, η Μάρω Δούκα, στο νέο της βιβλίο «Τίποτα δεν χαρίζεται», προλογίζει σήμερα ένα παλιότερό της εξαιρετικό κείμενο για τα «Ματωμένα χώματα», δημοσιευμένο στη «Λέξη». Και είναι ο ίδιος τρόπος που χρησιμοποιεί σε όλο το βιβλίο για να δείξει, και το πετυχαίνει, ότι το βιβλίο αυτό δεν είναι απλώς μια παράθεση δημοσιευμένων κειμένων του παρελθόντος σε εφημερίδες (κυρίως «ΤΑ ΝΕΑ») και περιοδικά (κυρίως τη «Λέξη»). Γιατί πράγματι, δεν είναι μόνο αυτό. Και γιατί, πράγματι, είναι κάτι πολύ παραπάνω από αυτό.

Ίσως ακριβώς γιατί ευτύχησε, νέο κορίτσι άρτι αφιχθέν από τα Χανιά, να ωριμάσει πνευματικά στην κοιτίδα ενός από τα σημαντικότερα σημεία συνάντησης και παραγωγής λόγου της μεταπολιτευτικής συγγραφικής Αθήνας, ίσως επίσης γιατί ευτύχησε να βλέπει τη γενναιοδωρία ενός Γιάννη Ρίτσου σε καθημερινή βάση, χωρίς αμφιβολία βέβαια και λόγω των δικών της ιδιαίτερων χαρακτηριστικών στοιχείων – αφού τίποτα δεν αποκλείει και αντίθετες συμπεριφορές –, στάθηκε

και εκείνη με τη σειρά της γενναιοδωρή απέναντι σε ανθρώπους που ένιωθε ότι την αφορούσαν βαθύτερα. Και δεν αρνήθηκε κατά καιρούς, όταν της ζητούσαν ένα κείμενο ή μια ομιλία, και εφόσον αισθανόταν ότι είχε κάτι να πει, να συμβάλει με τις δικές της δυνάμεις σε αφιερώματα ή εκδηλώσεις μνήμης για σημαντικές μορφές των γραμμάτων μας.

Τα ενδιαφέροντά της

Όπως λοιπόν έκανε και στο «Ο πεζογράφος και το πιθάρι του», που αφορούσε κείμενα της δεκαετίας του '80, έτσι και εδώ, στο «Τίποτα δεν χαρίζεται», με κείμενα γραμμένα από το 1992 έως το 2005, η Μάρω Δούκα επιλέγει ένα σώμα κειμένων για συγγραφείς και βιβλία που την επηρέασαν ή θεωρεί σημαντικά. Αλλά εδώ πια, πολύ περισσότερο από τον «Πεζογράφο», το πράγμα παίρνει διαστάσεις σχεδόν προγραμματικές. Διπλό σε όγκο, το βιβλίο παρουσιάζει στην ουσία ολόκληρη την πινακοθήκη των συγγραφέων και ποιητών που την επηρέασαν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο. Και επειδή δεν έχει συμπεριλάβει, φυσικά, όλα τα διαθέσι-

Είναι ευχής έργον για τον σημερινό ή αυριανό μελετητή του έργου της ότι διαθέτει ένα σώμα κειμένων που δείχνουν ακριβώς τον χάρτη των ενδιαφερόντων της συγγραφέως, όπως εκείνη τον έχει σχεδιάσει

→ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

εξομολογήσεις

Μάρω Δούκα Ο πεζογράφος και η «πινακοθήκη» του

→ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΣΕΛΙΔΑ

μα κείμενά της, είναι και μια επιλογή που θέλει να δείξει ποιοι συγγραφείς ή ποια βιβλία, κατά τη γνώμη της, αντέχουν στον χρόνο. Ενας λόγος που αυτό δεν έγινε νωρίτερα είναι, ίσως, ότι όταν έγραφε το «Ο πεζογράφος και το πιθάρι» του, κάποιος ήταν ακόμα εν ζωή. Ενας άλλος, ότι τη δεκαετία του '90, καθιερωμένη και ώριμη πεζογράφος στα μάτια όλων πια, μπορούσε όχι μόνο να διαλέγει για ποιους και για ποια βιβλία τους θα γράψει, αυτό το έκανε ούτως ή άλλως, αλλά και να σκέφτεται, σε ένα βαθμό, με βάση ένα συγγραφικό σχέδιο ζωής. Είναι λοιπόν ευχής έργον για τον σημερινό ή αυριανό μελετητή του έργου της ότι διαθέτει ένα σώμα κειμένων που δείχνουν ακριβώς τον χάρτη των ενδιαφερόντων της, όπως εκείνη τον έχει σχεδιάσει. Και μάλλον δεν είναι τυχαίο ότι αυτή ακριβώς την εποχή, σε έναν άλλο - συλλογικό - τόμο που κυκλοφόρησε στην Αγγλία και στον οποίο έχουμε αναφερθεί ήδη στο «Βιβλιοδρόμιο», το «Critical Times, Critical Thoughts», έγραψε με αναλυτικό τρόπο, για κάθε δικό της αυτή τη φορά βιβλίο χωριστά, τι την οδήγησε στο να το γράψει.

Θέλοντας με άλλα λόγια να κάνει μια ανακεφαλαίωση και έναν πρώτο απολογισμό της μέχρι τώρα πορείας της, μας παραθέτει μέσα σε διάστημα λίγων μηνών δύο πηγές, πολύτιμες τόσο για τους αναγνώστες όσο και για τους μελετητές, που δείχνουν και τις συγγραφικές της προθέσεις αλλά και τις βασικές αναφορές της κυρίως στην ελληνική γραμματεία.

Οι οφειλές

Στο δεύτερο αυτό σκέλος του «απολογισμού» που είναι πρώτα και κύρια απότιση φόρου τιμής σε εκείνους προς τους οποίους έχει οφειλές, στο βιβλίο λοιπόν «Τίποτα δεν χαρίζεται», υπάρχουν αναλυτικά κείμενα για τον Διονύσιο Σολωμό και τον Γιάννη Ρίτσο, τον Τάσο Λειβαδίτη και τον Γιάννη Κοντό, για τον Γεώργιο Βιζυηνό, τον Αλέξανδρο Κοτζιά, τον Στρατή Τσίρκα, τον Δημήτρη Χατζή, τον Κώστα Ταχτσής, τη Διδώ Σωτηρίου, τον Παύλο Ζάννα (για το «Ημερολόγιο φυλακής»), τον Ανδρέα Φραγκιά, τον Γιώργο Ιωάννου. Από τη γενιά του '30 παραθέτει κείμενό της μόνο για τον Βασίλη Βασιλικό.

Σε κάποιο κείμενό της λέει πάλι ότι σκέφτεται συχνά (χωρίς όμως εδώ να γράφει αναλυτικότερα) τον

Η Μάρω Δούκα, από τις σημαντικότερες συγγραφείς της σύγχρονης ελληνικής πεζογραφίας, γεννήθηκε το 1947 στα Χανιά. Εδώ, φωτογραφίζεται για «ΤΑ ΝΕΑ» σε κατάσταση με μπαχαρικά στο κέντρο της Αθήνας

Αρη Νικολαΐδη, τον Στρατή Δούκα, τον Γιάννη Σκαρίμπα, τη Μαργαρίτα Λυμπεράκη, την Καίη Τσιτσέλη, τον Γιάννη Νεγρεπόντη, τον Δημήτρη Χριστοδούλου, τον Μάριο Χάκκα, τον Πέτρο Αμπατζόγλου, την Τατιάνα Μιλλιέξ, τον Μιχάλη Κατσαρό.

Κριτικά προσέγγιση

Προφανώς δεν πρόκειται για απόλυτα λεπτομερή χαρτογράφηση. Αλλωστε, από τακτ, αποφεύγει να μιλήσει για ζώντες συγγραφείς - με τη μοναδική εξαίρεση του Βασιλικού που ανήκει στην προηγούμενη γενιά. Ούτως ή άλλως, όμως, το ενδιαφέρον του βιβλίου δεν επικεντρώνεται μόνο σε αυτό. Όταν μιλάει για συγκεκριμένα βιβλία ή κείμενα, είναι σαν να δίνει ένα μάθημα κριτικής προσέγγισης με τη ματιά του συγγραφέα: το κάνει για τα «Ματωμένα χώματα», για το διήγημα του Στρατή Τσίρκα «Οι λούστροι του Αγίου Κωνσταντίνου», για το «Ημερολόγιο φυλακής» του Παύλου Ζάννα, για το τρίπτυχο «Το

φύλλο - Το πηγάδι - Τ' αγγέλιασμα» του Βασίλη Βασιλικού. Όταν μιλάει για συγγραφείς γενικά, κάνει πλήθος παρατηρήσεων υψηλής ευαισθησίας για το έργο τους αλλά συχνά και για τους ίδιους, εφόσον τους γνώρισε, φιλοτεχνώντας τους πολύ ενδιαφέροντα πορτρέτα. Τόσο, που να σκέφτεται κανείς πως όταν θα διαβάζει έναν από τους προαναφερθέντες συγγραφείς, θα είναι καλό να ανατρέξει και στο βιβλίο αυτό, να βλέπει τι λέει η Μάρω Δούκα για τη συγκεκριμένη περίπτωση. Ενδιαμέσως, η συγγραφέας παρέχει πλήθος πληροφοριών, όπως λ.χ. όταν λέει, περίπου, ότι χωρίς τον Ρίτσο μπορεί και να μην υπήρχε το «Κιβώτιο» του Αρη Αλεξάνδρου που τόλμησε να μιλήσει για το άδαιο πογκάμισο ενός μεγάλου ιδεολογικού αγώνα της Αριστεράς. Γιατί ο Αλεξάνδρου ήταν διστακτικός πολύ και χρειάστηκε «σπρώξιμο» από τον (κομμουνιστή!) Ρίτσο για να το βγάλει: «Ποιος θα μπορούσε να το φανταστεί ότι με τις συμβουλές, και με

την ενθάρρυνση κυρίως, του Ρίτσου ο Αρης Αλεξάνδρου κατάφερε να "οργανώσει" και να εκδώσει επιτέλους το εμβληματικό "Κιβώτιό" του;» λέει χαρακτηριστικά η Μάρω Δούκα.

Πολύ ενδιαφέρον έχουν και τα εισαγωγικά της σημειώματα πριν από κάθε κείμενο. Δύο με τρεις σελίδες, συνήθως, γραμμένες σήμερα, που δίνουν το κλίμα της εποχής που γράφονταν τα κείμενα αυτά. Ετσι, μαζί με τα ίδια τα αφιερωματικά κείμενα, περνά διυλισμένο με τη ματιά του σήμερα το κλίμα της δεκαετίας του '90 και των αρχών του 2000: από την υστερία με τους αλβανούς μεταναστες μέχρι την υπόθεση Οτζαλάν και από τους βομβαρδισμούς της Γιουγκοσλαβίας μέχρι την ΟΝΕ και τους Ολυμπιακούς Αγώνες. «Και όμως. Παρ' όλες τις απώλειες, τις κακουχίες, τα πένθη, το ένα πάνω και μέσα στ' άλλο, το 2004 θα είναι μια καλή, ευφρόσυνη, αποβλακωτική, χαζοχαρούμενη, φάε, πιε και σκάσε, χρονιά για όλους μας» γράφει.

Όταν τα ξαναβρήκαν ο Ρίτσος με τον Αναγνωστάκη

Η Μάρω Δούκα έζησε από πρώτο χέρι μια ιστορία που είναι ελάχιστα γνωστή: την επαναθέρμανση των παγωμένων σχέσεων Ρίτσου - Αναγνωστάκη έναν χρόνο πριν από τον θάνατο του πρώτου. Γράφει σχετικά, φιλοτεχνώντας τους και γλαφυρά πορτρέτα: «Γνωστό στους "παροικούντες" ότι η σχέση του Μανόλη Αναγνωστάκη με τον Γιάννη Ρίτσο δεν ήταν και η καλύτερη, για λόγους προσχηματικά ιδεολογικούς, ας πούμε, ανανεωτικός ο ένας, παραδοσιακός ο άλλος. Προκλητικά οικουμενικός για εγχώρια, βαλκανικά ήθη και γνωρίσματα ο Γιάννης Ρίτσος, σαρκαστικά, ή και σπαρακτικά, εντόπιος ο Αναγνωστάκης. Αριστοκρατικός, πατρικός, ελεήμων και απόμακρος ο Ρίτσος. Οικείος, καθημερινός, κοφτός, έως και "απότομος", ο Αναγνωστάκης. Ας δεχτούμε, επίσης, και ότι ο ένας ήταν ολιγογράφος, ο άλλος πολυγραφοτάτος. Στην ουσία άλλης πνοής, ιδιοσυγκρασίας και ματιές άνθρωποι, δεκάξι χρόνια

γεροντότερος ο Ρίτσος, άλλης γενιάς αγωνιστές, άλλης κοινωνικής προέλευσης διανοητές, άλλου βηματισμού, άλλων αναζητήσεων ταξιδευτές. Ηταν όμως, και αυτό τους ένωσε μυστικά, και οι δυο ποιητές. Και οι δυο σύντροφοι. Να πω του δικού τους ονείρου; Της δικής τους ευθύνης; Της δικής τους ανάγκης να υπάρξουν και να συνυπάρξουν; Την τελευταία χρονιά, πριν από τον θάνατό του, ο Ρίτσος συνομιλούσε τακτικά από τηλεφώνου με τον Μανόλη Αναγνωστάκη. Την αρχή είχε κάνει ο Μανόλης. Του τηλεφώνησε μια φορά να τον ρωτήσει για την υγεία του. Κι έπασαν τη χαμένη άκρη του (ο)ήματος. Τα λέγανε συχνά, μπορεί και κάθε μέρα, συζητήσεις για τους φίλους που έφυγαν, τους έρημους δρόμους, τις διαψεύσεις, πάντα με τη γενναία κουβέντα του ο Ρίτσος, την τρυφερή, τη γλυκόπικρη, και ο "αυστηρός" Μανόλης ίσως και να τον άκουγε βουρκωμένος».

Εγγραψε

Για τον Γ. Π. Σαββίδη
**Ο χωρίς προκαταλήψεις
προκατειλημμένος**

Και για όσους τυχόν δεν γνωρίζουν ποιος ήταν ο Γ. Π. Σαββίδης, ο πιο γοητευτικός, κι ίσως ο πιο εκτεθειμένος, ο ριψοκίνδυνος αλλά και πάντα, ως εκ θαύματος, εκ του ασφαλούς χαρισματικός μελετητής της νεοελληνικής λογοτεχνίας, καθηγητής στο Αριστοτέλειο και επισκέπτης καθηγητής στο Χάρβαρντ των ΗΠΑ στην έδρα Γιώργος Σεφέρης. Ο χωρίς προκαταλήψεις προκατειλημμένος ερευνητής, ο επίμονος στην υπηρεσία της ποίησης αλλά και ο δειπνοσοφιστής στην υπηρεσία των φίλων του και της ζωής που, όσο κι αν τον ευνόπησε, στα εξήντα τέσσερα μόλις χρόνια του, ως εδώ ήταν, αποφάσισε, και του έκλεισε τα μάτια.

Για τον Γιώργο Ιωάννου
**Η αντίπερα όχθη των
γκλαμουράτων**

Καβαφικός, με τον ασκημένο γραφικό του χαρακτήρα και με τη λάμπα του, στο ημιφωτισμένο δωμάτιό του, ασκητής, και την ίδια στιγμή μαχητής, μ' έναν ολόδικό του τρόπο, αποφεύγοντας, όσο κανείς, τα πολυσύχναστα μέρη της περισπούδαστης ματαιότητας του καιρού του. Το άκρον αντίθετο, για παράδειγμα, του φίλου του από τα παλιά Κώστα Ταχτσής. Με τα τριμμένα, παλιομοδίτικα ρούχα του, με το διδασκαλικό, συχνά θυμωμένο, ύφος του, λαϊκός βαθιά, απ' την αντίπερα όχθη των γκλαμουράτων, ανοικτήρων (υπήρχαν φορές που μου θύμιζε εκείνους τους ανυποχώρητους, πολύ πριν από τον Μαρξ, πρωτοκομμουνιστές) απέναντι στη ματαιοδοξία και τη ρηκότητα, ειρηνικός, αλλά και την ίδια στιγμή έτοιμος να κηρύξει τον πόλεμο, με την ακεραιότητα του φιλόσπουου ανθρώπου που έχει το σθένος να διεδικήσει τους δικούς του όρους για την πολυπόθητη ειρήνη. (...) Ολιγαρκής, με βαθιά επίγνωση της αξίας του αλλά και με απόλυτη συναίσθηση της αναγκαιότητας που μας αλέθει. Και πάνω απ' όλα τρυφερός μπροστά στην ανημπόρια και στην απελπισία του αδικημένου. Και πάνω απ' όλα ένας ανυπεράσπιστος ο ίδιος. Αλλά και ένας στωικός που αρνήθηκε πεισματικά και μέχρι τέλους να συγκατανεύσει στην απάθεια.

Μάρω Δούκα
ΤΙΠΟΤΑ ΔΕΝ ΧΑΡΙΖΕΤΑΙ

Εκδ. Πατάκη, 2016, Σελ. 344
Τιμή: 17,60 ευρώ

Βιβλιοδρόμιο

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΜΑΝΩΛΗΣ ΠΙΜΠΛΗΣ